

КОМУНІКАТИВНА ЕМПАТІЯ В ЛІНГВОЕКОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

У сучасних дослідженнях, присвячених проблемам гармонізації буття особистості й соціуму, наголошено на зростанні агресивності комунікативного фону (див. праці Ф. Бацевича, О. Добровича, В. Корнієнка, Г. Почепцова та ін.), що виявляється зокрема в деструктивному інформаційному впливі, який “можливий не лише як цілеспрямована маніпуляція (обдурювання, наклеп, навмисний вплив на безсвідомі структури психіки тощо), але й як інформаційне забруднення соціально-психологічного екологічного середовища людини” [1]. З цього приводу періодично виникають дискусії про поширення руйнівного впливу змісту й методів ЗМІ на психічне здоров’я, моральність і світогляд особистості. Проте, на думку вчених, “такі дискусії та заяви найчастіше мають емоційно-розшарований характер, не спираються на правильно зібрані й проаналізовані факти, не використовують сучасних наукових підходів” [Там само], що зумовлює необхідність реконструювання дискурсивних сегментів спілкування для ідентифікації його психолінгвістичних та нейрофізіологічних емоціогенних структур, які визначають актуальну поведінку і комунікатора, і комуніканта. У цьому аспекті є вельми актуальними новітні галузі гуманітарного знання — екопсихологія та лінгвоекотологія. Предметом дослідження екопсихології проголошено становлення психологічної реальності в індивідуальній формі у взаємодії з довкіллям, а вихідним підґрунтям та одиницею аналізу для визначення психіки як об’єкта і предмета дослідження є системне відношення “Людина — Природа”, де поняття “Природа” як компонент відношення містить усю сутність, універсум [7]. Предметом же лінгвоекотології є “взаємодія мови і суспільства, а метою — досягнення гармонії в такій взаємодії” [2:37]. О. І. Бондар дефінує поняття лінгвосоціуму як ядерний феномен лінгвоекотології, зазначаючи, що воно передбачає “розгляд конкретної мови і суспільства як єдиного цілого” [Там само]. Роздуми вченого перегукуються із загальними настановами нейролінгвістичного про-

грамування, скерованого на досягнення глибинної екологічності спілкування. У цій галузі інваріантні ознаки комунікації співвідносять із чинниками формальної екстерналіки (поверхневі формотворчі елементи дискурсу — учасники, актуальний контекст та ін.) й інтернальними домінантами, які, корелюючи з площинами культуральних та психолінгвістичних когніцій індивіда, орієнтовані на підсвідоме тяжіння до гармонійності буття, що пов'язане, у свою чергу, з емпатичними, гармонізаційними субстратами комунікації. Одним із факторів досягнення емпатичної взаємодії виступає модально-векторна психосемантична інтеграція, пов'язана насамперед зі ставленням комунікатора до співрозмовника — реального партнера або ж квазісуб'єкта, спілкування з яким має безпосередній, віртуальний чи опосередкований характер і реалізується в кооперативно-конкурентній орієнтованості загальної комунікативної аксіоматики, що акцентує на необхідності психолінгвістичного тлумачення поняття емпатії. Проте феномен емпатії є актуальним насамперед для психологічних досліджень. Так, на думку К. Роджерса, емпатія позначає "отождоження особистості однієї людини з особистістю іншої та проникнення до почуттів іншої особи" [11:97], що є необхідним фактором адекватного існування людини, бо, як зазначають учені, "психологічною передумовою деструктивної поведінки... є заблокованість емпатичних зв'язків суб'єкта зі світом" [3]. Отже, емпатичні механізми тісно пов'язані з психологічним комфортом людини, що акцентує й на їх онтологічній природі. Власне феномен емпатії передбачає сензитивне орієнтування на психоемоційні стани співрозмовника й уміння поставити себе на місце комунікативного партнера, де це "не тільки дієвий спосіб успішного спілкування, а й ключ до оптимальних стосунків із людьми" [8:203]. Семантичний обсяг поняття емпатії переважно обмежують емоційною домінантою, що уналежнює це поняття до психологічних виявів міжперсональної взаємодії, реалізованих насамперед на позараціональному, афективному рівні. Проте в інших дослідженнях наголошено на глобальному характері феномену емпатії, пов'язаної з усвідомленим налаштуванням свого "Я" на внутрішній світ іншої людини [9:133]. Така позиція корелює із загальнофілософською проблематикою "самого як Іншого" (див. праці Е. Левінаса, П. Рікера), де гармонізація індивідуального буття передбачає не лише

інтроспективне розуміння власної “самості”, а й глибинну природу неподільності від людства, відчуття власної причетності до екзистенцій соціуму та окремої особистості — Іншого. У такому разі операційні характеристики емпатії ґрунтуватимуться не лише на афективній експансії у площину психологічних рефлексій реципієнта, а обов’язково — на раціональному усвідомленні комплексу його ментальних настанов, які, безумовно, містять емоційні домінанти, але не обмежені ними, оскільки “розсудок не споглядає, а почуття не мислять... Ці дві здатності не можуть виконувати функцій одна однієї... Лише з їхнього об’єднання може виникнути знання” [4:155]. Кантівське дефінування акцентує на гетерогенному характері людської свідомості й, у свою чергу, дає підстави вважати феномен емпатії *комплексним психічним явищем*, що ґрунтується на паритеті раціонально-емоційних домінант особистості, експлікованих на рівні вербального та невербального спілкування.

У мовознавстві поняття емпатії співвідносять з аспектами функціонального синтаксису і пов’язують із пасивізацією (ідентифікацію з пацієнсом, а не з агенсом), рефлексивізацією (додаванням зворотної частки чи зворотного займенника) і порядком слів [6:592]. У такий спосіб виокремлюють основні випадки емпатичної актуалізації, пояснюваної, по-перше, наявністю дистанційних граматикалізованих маркерів, які надають семантиці відповідного номена пацієнтального забарвлення, установлюючи позиційну суб’єктивовану домінанту повідомлення. По-друге, наголошено на конструктивності інтернальних семантичних показників, співвідносних зокрема з контекстуальною категорією імперсональності, представленої елементами пасивного стану, що в сучасній українській мові продукують й іншими складниками та конструкціями з неідентифікованим суб’єктом дії (див. праці О. Безпояско, К. Городенської, В. Русанівського та ін.). По-третє, зазначено актуальність квазілокальних переміщень складників висловлення, де його позиційна ідентифікація може коригуватися залежно від акцентованості місця певного номена в загальній структурі контексту. Наведені експоненти емпатичних виявів співвідносні з фіксованими граматичними категоріями мови, хоч об’єднувальним стрижнем тут має виступати семантика як наскрізна інтегральна властивість мови і мислення. Академік В. М. Русанівський щодо цього зауважує: “Порівняння

семантичних складників лексичного і граматичного рівнів доводять, наскільки неправомірним є протиставлення лексики як “субстанції”, а граматики як “форми”: в основі “лексичної субстанції” і “граматичної форми” лежать однакові мінімальні одиниці змісту — семи” [10:17]. Отже, зазначений пріоритет пацієнтально-рефлексивованих категорій мовної системи як визначальних експонентів емпатичних конструкцій певним чином зредуковує загальнофілософське та й суто психологічне розуміння феномену емпатії, установлене у світовій науковій практиці, і подає вузьке, формалізоване тлумачення цього поняття. Проекція ж лінгвістичного дефінування емпатії на комунікативну вісь висвітлює, на нашу думку, необхідність усвідомлення того факту, що вказані вербальні показники емпатії, по-перше, не вичерпують всього арсеналу мовних засобів емпатії, а по-друге, являють собою лише результат узагальненіших процесів, пов’язаних із проблемою глибинної детермінованості психоемоційного та когнітивного вибору мовцем конкретної лінгвістичної форми та її контекстуального подання. У такому разі позиційна ідентифікація, представлена у висловленні, співвідносна і з особливостями ментальних перцепцій реципієнта, які є або актуальним орієнтиром для комунікатора, або не враховуються ним. Гіпотетичне розгортання лінгвістичних трактацій емпатії зумовлює доцільність розширення кола її актуальних складників та експонентів і спричиняє широке розуміння цього явища в загальній площині гармонійної взаємодії. Такий підхід вимагає уведення в науковий обіг поняття комунікативної емпатії як комплексного психолінгвістичного феномена. До емпатичних конструктів пропонуємо уналежнити такі інваріанти комунікативного процесу: особистісну презентацію, актуалізацію диференційних ознак індивіда як детермінант його ідентифікаційно-ототожнювальних характеристик, співвідносних з оригінальністю раціонально-аксіосистемних репрезентацій в інформаційному кодуванні, та, з іншого боку, декодувальні, перцептивні особливості, пов’язані з вибіркоким характером діакритизованих сенсових сегментів у загальній значеннєвій континуальності комунікативного простору. Указані аспекти орієнтують на виокремлення узагальнених емпатичних імплікатур, зумовлених психологічними особливостями мовця-адресата й сконцентрованих у площині філософського усвідомлення національної

ментальності як інтеріоризованих домінант концептуального буття людини. Отже, реконструкцію емпатичних детермінант пов'язуємо, по-перше, з аналізом ментальних та лінгвоментальних характеристик мовця й адресата, сфокусованих, зокрема, у площині автостеротипних уявлень та асоціативній віртуалізації актуальних сегментів буття. Це передбачає використання спеціальних експериментальних методик, скерованих на реконструкцію інваріантів особистісно-колективного сприйняття і відповідне гіпотетичне моделювання оптимальних контекстів. Проведені дослідження засвідчили культурологічну орієнтованість національної аудиторії до метисованого типу з "гарячою" домінантою, що дає підстави твердити про психосемантичну і психолінгвістичну динаміку аудиторії, яку в більшості відповідних попередніх досліджень ототожнювали з лінгвокультурною спільнотою т. з. "холодного" типу, не схильною до іноваційних природжень. Наявність певних зрушень в автостеротипній ідентифікації підтверджує і зафіксована пріоритетність тяжіння до самовизначення, універсалізму та гедоністичних мотивів порівняно з невисоким рівнем конформності, традиційності та безпеки. Крім того, доведено перевагу екстернальних альтернатив, щоправда, за певної актуальності інтернальних тенденцій. Отримані результати засвідчують і доцентрову орієнтацію, виявлену в перевазі проактивних настанов порівняно з відцентровими тощо [див. 5]. По-друге, моделювання комунікативної емпатії пов'язуємо з виокремленням конструктивних аналогових (невербальних) параметрів. Зокрема, результати проведених експериментів та спостережень дають змогу припустити, що представники західних регіонів віддають перевагу особистісному віддаленню від свого співрозмовника, потенційній замкнутості свого "Я"-відчуття. Для комунікантів же зі сходу України характернішою є екстенсивність зонального простору, виявлена в дистанційному зменшенні актуальної особистісної зони. Додатково виявлені й факти невербальної експансії в експлікаціях позитивної емотивності тощо. По-третє, емпатичне моделювання передбачає фіксацію адекватних мовних потенцій, що, у свою чергу, скеровує на з'ясування відповідної впливової механіки, пов'язаної з ідентифікацією сугестогенних потенцій української мови, сконцентрованих у семантичній площині. Комунікативна емпатія передбачає і реконструкцію ретіальних ситуа-

тивних хронотопів, комунікативна семіотика яких формує контекст емпатичної взаємодії. Актуальними в цьому аспекті вважаємо рекламний і політичний дискурси. Розв'язання поставленої проблеми передбачає необхідність використання новітніх креативних методик, скерованих на комплексний аналіз комунікативних сигнатур, серед яких на особливу увагу заслуговує нейролінгвістичне програмування та сугестивна лінгвістика, релевантність яких доведена експериментально [див. 5]. Використання конструктивних методик метамодельної ідентифікації, предикатних характеристик, метапрограмних рецепцій, Мілтон-моделі, рефреймінгування та ін. дає підстави для виокремлення актуальних мовно-аналогових конструктів, адекватне використання яких уможливорює досягнення гармонійного, емпатичного спілкування та зумовлює глибинну екологічність міжперсональної взаємодії.

Література:

1. Аврамцев В. В., Волков Е. Н. Труднее жить после "Полдня" и "Вечера трудного дня" // Dokument HTML. — <http://people.nnov.ru/volkov/>.
2. Бондар О. І. Лінгвосоціум: до розбудови термінологічного апарату лінгвістичної екології // Мова: Науково-теоретичний часопис. — Одеса, 2001. — №5-6.
3. Загородняя Е. В. Индивидуализация субъекта и уровни деструктивного поведения // Dokument HTML. — <http://www.new.psychol.ras.ru/conf/zav.1>.
4. Кант И. Сочинения. В 6-ти т. — Т. 3. — М., 1964.
5. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. — Одеса, 2001.
6. Николаева Т. М. Эмпатия // Лингвистический энциклопедический словарь. — М., 1990.
7. Панов В. И. Основные направления экологической психологии. — Смоленск, 2001.
8. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. — Львів, 2001.
9. Рубакин Н. А. Тайна успешной пропаганды // Речевое воздействие. Проблемы прикладной психолінгвістики. — М., 1975.
10. Русанівський В. М. Поняття семантичного і стилістичного інваріанта // Мовознавство. — 1981. — Кн. 3.
11. Rogers C. R. A Tentative Formulations of a General Law of Interpersonal Relationship // Coffey R. E., Atnos A. G., Raynolds P. A. Behavior in Organisations: A Multidimensional View. — Englewood Cliffs, 1975.